

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՄԻՎՐԱՆ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, ՌՈՒԻԲԵՆ ՕՇԱՆՋԱՆՅԱՆ, ԹԱՄԱՐ ԶԱՔԱՐՅԱՆ, ԳԱՅԱՆԵ ՀԱԿՈՐՅԱՆ. Արդի հայ ընտանիքը փոխակերպվող հասարակությունում, Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2017, 328 էջ:

Հայ ընտանիքի վերաբերյալ համահեղինակային այս աշխատությունը մեծ ներդրում է ազգագրության և ընդհանրապես հայագիտության բնագավառում:

Այն բաղկացած է չորս մասից, որտեղ ներկայացված են հեղինակային առանձին մենագրություններ. «Ընտանիք և ամուսնություն» (հեղինակ՝ գիտաշխատող Թ. Զաքարյան), «Ընտանեկան արժեհամակարգը» (հեղինակ՝ պ.գ.թ. Ռ. Օհանջանյան), «Փոփոխությունները աշխատանքային միգրանտների ընտանիքի մոդելում» (հեղինակ՝ պ.գ.դ. Մ. Գալստյան), «Հայաստանում բնակվող սիրիահայ ընտանիքների էթնոմշակութային առանձնահատկությունները» (հեղինակ՝ գիտ-

աշխատող Գ. Հակոբյան):

Այս հետազոտության արժեքն այն է, որ սերտորեն փոխկապակցված հայոց ընտանեկան հիմնախնդիրներն ամենատարբեր տեսանկյուններով հանգամանալից վերլուծվել են արագ փոխակերպվող հասարակարգում: Ընդհանրապես, ժամանակակից աշխարհում այդ գործընթացներն այնպիսի ինտենսիվությամբ են ընթանում, որ մտավախություն կար, թե դժվար կլինե՞ր խորությամբ կամ համակարգային ձևաչափով հետազոտել ընտանիքում կատարված փոփոխությունները և դրանք պայմանավորող առանցքային գործոններն ու զարգացման միտումները, առավել ևս, որ այդ երևույթներն ունեն համաշխարհային բնույթ: Սակայն, ի պատիվ հեղինակային այս խմբի, գրեթե ամբողջությամբ հաջողվել է վերլուծել հայ ընտանիքին առնչվող արդի հիմնախնդիրները:

Աշխատությունն ունի գիտական հստակ կառուցվածք, որը դրսևորվում է հետևյալ պարագաներում. առաջադրված նպատակների և խնդիրների ձևակերպում, տարաբնույթ մեթոդների կիրառում էթնոսոցիոլոգիականի որոշակի գերակայությամբ, տարածական ու ժամանակագրական համեմատական հետազոտություններ և այլն:

Գիրքն առանձնանում է հարուստ և հավաստի աղբյուրագիտական հենքով: Խոսքը վերաբերում է ոչ միայն արդի հետազոտություններով պայմանավորված էթնոսոցիոլոգիական տվյալներին, այլև պատմական աղբյուրներին: Այս առումով կուզենայի առանձնացնել *ընտանեկան ավանդույթների* բաժինը, որտեղ տարաբնույթ սկզբնաղբյուրների (պատմագիտական, կրոնական, ազգագրական, բանագիտական և այլն) հիման վրա հանգամանալից քննվել են հայոց ամուսնաընտանեկան ավանդույթների պատմական հիմքերը, որոնք առանցքային նշանակություն ունեն նմանատիպ ուսումնասիրությունների համար:

Արդի գործընթացների համալիրում պատմահամեմատական զուգահեռները հեղինակներին հնարավորություն են տվել առավել խորքային ընկալելու հայոց ընտանեկան արժեհամակարգում կատարված փոփոխությունները:

Գրքի գիտական արժեքի մասին հստակ պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է հատվածաբար քննել հեղինակներից յուրաքանչյուրի հետազոտությունը:

1. *Թամար Զաքարյան, «Ընտանիք և ամուսնություն»*

Թ. Զաքարյանն անդրադարձել է այնպիսի հարցերի, ինչպիսիք են հայ ընտանիքի պատմական առանձնահատկությունները, կառուցվածքը և ներընտանեկան հարաբերությունները: Կարևորվում են հատկապես այն վերլուծությունները, որոնք վերաբերում են ամուսնական ավանդույթների փոփոխություններին:

Վերջին շրջանում, կապված սոցիալական պայմանների վատթարացման հետ, հայ ընտանիքը որոշակի փոփոխությունների է ենթարկվել: Հենց այս տեսանկյունից էլ հեղինակն անդրադարձել է արդիական հնչեղություն ունեցող հետևյալ երևույթներին. ընտանիքի կառուցվածք, ամուսնության եկեղեցական կանոնների և ժողովրդական ավանդույթների համեմատական քննություն, այլազգիների հետ ամուսնություններ, տան գլխավորի կերպար, ծնող-զավակ փոխհարաբերություններ, ծնողների հետ համատեղ բնակություն, ազգակցական և դրացիական փոխհարաբերություններ, փոխօգնության համակարգ, ամուսնական զուգընկերոջ ընտրություն, ամուսնական տարիքի փոփոխություն, եկեղեցական և քաղաքացիական պսակադրություն, տոնածի-

ասկան ավանդույթներ, հարսանիքի ձևերի նախընտրելիություն, հետհարսանեկան արարողություններ, ամուսնալուծություն, ծնելիության անկում, ցանկալի երեխաների թիվ, ինտերնետային ծանոթություններ և ամուսնություններ:

Եթե ավանդական ընտանիքում ծնողներն էին որոշում, թե իրենց զավակները երբ և ում հետ ամուսնանան, ապա խորհրդային շրջանում, որոշակիորեն պահպանելով ավանդույթը, երիտասարդությունը հնարավորություն ուներ ամուսնանալու ընտրյալի հետ: Այսօր երիտասարդությունն այդ հարցում կարևորում է ծնողների համաձայնությունը, որն առավելապես ունի հարգանքի բնույթ:

Հեղինակը ներկայացրել է հայոց ամուսնահարսանեկան ծիսահամալիրը՝ գրեթե ողջ փոփոխություններով: Այդ համատեքստում նա անդրադարձել է, օրինակ, Տրնդեգին (այն նախընտրողները 73,4% են), եկեղեցական պսակադրությանը (1980 թ.՝ 7,1%, 2017թ.՝ 88%) և օժիտին (64,6%):

Բավականին մտահոգիչ են հայոց սոցիոնորմատիվ և հումանիտար մշակութային ոլորտում առկա բացասական ու վտանգավոր երևույթները. այն է՝ ամուսնությունների և ծնելիության նվազում, ամուսնալուծության աճ, ամուսնական տարիքի բարձրացում, ընտանիքում տան տղամարդու դերի նվազում և այլն:

2. Ռուբեն Օհանջանյան, «Ընդհանրական արժեհամակարգը»

Այս թեման, ըստ էության, նախորդի տրամաբանական շարունակությունն է, որտեղ ամուսնաընտանեկան հիմնախնդիրները հիմնականում քննարկվել են արդի գործընթացների և արտերկրի հետ որոշակի զուգահեռներ անցկացնելով:

Առաջին գլխում հայոց ընտանեկան արժեհամակարգը քննվել է այնպիսի կարևորագույն խնդիրների համալիրում, ինչպիսիք են ընտանիքի դերը սոցիալական արժեհամակարգի կառուցվածքում, հասարակության վերաբերմունքն ընտանիքի և ամուսնության վերաբերյալ, երեխաների մասնագիտական կողմնորոշումը և այլն: Երկրորդ գլխում վերլուծվել են ամուսինների կերպարներն ու նրանց դերերը: Երրորդ գլուխը վերաբերում է ընտանեկան կոնֆլիկտներին, երեխաների նկատմամբ կիրառված պատժաձևերին և ամուսնալուծություններին: Վերջինիս պատճառների շարքում կարևորվում է ամուսինների անհավատարմությունը: Սույն հարցի շուրջ կանանց և տղամարդկանց կարծիքները գրեթե համընկնում են: Սակայն տղամարդիկ ավելի շատ նշում են վատ բնավորությունը, իսկ կանայք՝ սիրո, հարգանքի բացակայությունը և ամուսնու անհավատարմությունը: Ամուսնալուծությունների հարցում երիտասարդները, տարեցների համեմատ, քիչ են կարևորում ֆինանսական

պատճառները և ավելի շատ՝ ամուսինների անհավատարմությունը: Իդեալական ամուսինների առումով տղամարդկանց և կանանց նկատմամբ պահանջներում կան որոշակի տարբերություններ: Շատ հարցեր քննարկվում են արտերկրի նմանատիպ երևույթների համատեքստում. օրինակ՝ ընտանիքը որպես առաջնային արժեք, կրոնական վարքագիծ և այլն:

Ընտանիքն առաջնային արժեք է ոչ միայն ՀՀ-ում, այլև արևմտյան շատ երկրներում, որոնց վերաբերյալ մինչև այժմ կան սխալ պատկերացումներ: Անգամ պաշտոնապես ամուսնացածների ամենացածր տոկոսն ունեցող Էստոնիայում այն կազմում է 69%, իսկ Լեհաստանում՝ 92%: Ճիշտ է, ըստ հեղինակի, դա առանձին հետազոտության թեմա է, սակայն բերված զուգահեռներն արդեն իսկ գնահատելի են:

Արժեքավոր են հեղինակի դիտարկումները հայոց կրոնական վարքագծի վերաբերյալ այլէթնիկ զուգահեռների համալիրում: Եվրոպական 22 երկրներում անցկացված հետազոտությունների տվյալներով իրեն խիստ հավատացյալ է համարել 5%-ը, իսկ անհավատ՝ 18%-ը: Սակայն եկեղեցու հետևորդների թիվը տատանվում է 91%-ից (Լեհաստան) մինչև 30% (Շվեդիա) և 16% (Չեխիա): Այս առումով հեղինակը որոշակի նմանություններ է տեսնում հայոց կրոնական վարքագծում: ՀՀ-ում 1980 թ. իրեն հավատացյալ էր համարում 41%-ը, տատանվում էր 20%-ը, չէր հավատում 34%-ը: Կրոնի նկատմամբ խիստ մերժողական դիրքորոշում ունեցողները կազմում էին 5%: XXI դարասկզբին նկատվում է հավատքի վարքագծի կտրուկ աճ (81,6%):

Արժեքավոր են հեղինակի այս զուգահեռները կրոնական վարքագծի վերաբերյալ, սակայն ցանկալի է, որ նա հետագայում ուշադրություն դարձնի նաև կրոնական վարքագծին հատկապես ընտանեկան բախումների, ամուսնալուծությունների և կրոնական փոքրամասնությունների համատեքստում:

3. *Միհրան Գալստյան, «Փոփոխությունները աշխատանքային միգրանտների մոդելում»*

Առաջին մասում հեղինակն անդրադարձել է միգրանտների սոցիալ-ժողովրդագրական բնութագրերին, որտեղ քննարկվել է երկու հիմնական հարց. միգրանտների ընտանիքի ուսումնասիրության տեսական մոտեցումները և միգրանտների սեռատարիքային կազմն ու կրթական բնութագրերը:

Աշխատանքային միգրացիայի մասնակցության ցուցանիշները բարձր են գյուղական ընտանիքներում (56,7%)՝ դառնալով նրանց եկամուտների ձևավորման կարևոր աղբյուրներից մեկը: Միգրացիոն այդ հոսքերի ձևավորման մյուս կարևոր աղբյուրը ՀՀ քաղաքային բնակավայրերն են (Երևանում՝ 9,8%, մյուս քաղաքներում՝ 33,5%):

Մ. Գալստյանը նկատել է, որ խորհրդային տարիներին քիչ թվով կանայք նույնպես արտագնա աշխատանքի են մեկնել, սակայն հիմնականում ամուսինների հետ՝ զբաղվելով կենցաղի և ուտեստի (այդ թվում՝ ազգային) կազմակերպման խնդիրներով: Հետխորհրդային փուլում ավելացել է արտագնա աշխատանքի մեկնող կանանց թիվը: Երկրորդ գլուխը վերաբերում է աշխատանքային միգրացիայի պատճառներին. այստեղ հատուկ ուշադրություն է դարձվել սոցիալ-տնտեսական գործոնին և հետևանքներին: Որպես միգրացիայի գլխավոր պատճառ 52,1%-ը նշել է ընդհանուր աշխատանքի, իսկ 3,7%-ը՝ մասնագիտական զբաղվածության բացակայությունը: Այդ վիճակի իրական հիմքը ՀՀ-ում գոյություն ունեցող գործազրկության բարձր մակարդակն է, որը 2016 թ. դրությամբ կազմել է 243,7 հազ. մարդ: Երրորդ գլուխը վերաբերում է ընտանիքի հիմնախնդիրներին՝ մասնավորապես աշխատանքային միգրացիային: Անդրադարձ է կատարվել միգրանտների ընտանիքի ձևավորման փուլերի առանձնահատկություններին:

Հեղինակն անդրադարձել է նաև միջէթնիկ ամուսնություններին: Միգրանտ ունեցող ընտանիքների երիտասարդները տղաների միջէթնիկ ամուսնությունների հարցում ավելի հանդուրժող են: Հայ հասարակությունն օտարների հետ տղաների ամուսնության հարցում ավելի հանդուրժող է, քան աղջիկների պարագայում:

Ըստ հեղինակի՝ արտագնա աշխատանքով լուծվում են ընտանիքի հիմնական կարիքները: Այն նպաստում է ոչ միայն դրսից ուղարկված ֆինանսական հոսքերի ավելացմանը, որը 2016թ. կազմել 1,532,883 ԱՄՆ դոլար (որից 896 916-ը՝ ՌԴ-ից), այլև նրանց ընտանիքների կենսամակարդակի ապահովմանը: Այդուհանդերձ, ընտանիքի անդամների ժամանակավոր բաժանումը բարձրացնում է ամուսնալուծվելու ռիսկայնության աստիճանը:

4. Գայանե Հակոբյան, «Հայաստանում բնակվող սիրիահայ ընտանիքների էթնոմշակութային առանձնահատկությունները»

Այստեղ հեղինակն անդրադարձել է այնպիսի երևույթների, ինչպիսիք են սիրիահայերի ժողովրդագրությունը, բնակավայրերը, լեզվական վարքագիծը, հայրենադարձությունը և այլն: Վերջին շրջանում այդ համայնքում էթնիկ ինքնության պահպանումը բխվել է բազմաթիվ խոչընդոտների՝ պայմանավորված հետևյալ գործոններով՝ խառնամուսնություններ, համայնքի ծերացում, համայնքի վրա արաբական մշակութային ազդեցություն, արաբախոս հայերի՝ հայկական միջավայրում չմտալու ցանկություն, Սիրիայում տնտեսական վիճակի վատթարացում:

2014 թ. փետրվարի դրությամբ ՀՀ-ում բնակվում է շուրջ 11 000 սիրիահայ՝ մոտ 2800 ընտանիք: 2017 թ. տվյալներով սիրիական պատերազմի հետևանքով մոտ 22 000 սիրիահայ է գաղթել Հայաստան: ՀՀ տեղափոխված սիրիահայերի հիմնական զանգվածը հալեպցիներն ու դամասկոսցիներն են, ինչպես նաև Սիրիայի այլ բնակավայրերից (Քեսաբ, Ղամիշլի, Ռաքքա, Դեր Զոր և այլն) գաղթածները: Այստեղ վերլուծվել են սիրիահայ ընտանիքի սոցիալ-մշակութային առանձնահատկությունները հետևյալ երևույթների համատեքստում. ընտանիքի կառուցվածք, ամուսնական ծիսահամալիր, ազգամիջյան ամուսնություն, ընտանեկան կոնֆլիկտ:

Հեղինակը հատուկ ուշադրություն է դարձրել սիրիահայերի ընտանիքի կառուցվածքին: Նրանք հիմնականում երկսերունդ ընտանիքներ են: Այդ համայնքում տարածված է երիտասարդ ընտանիքների՝ ծնողներից առանձին ապրելու երևույթը: Ընտանիքում գլխավոր է համարվում տան ավագ տղամարդը, իսկ նրա բացակայության դեպքում՝ կինը: Եթե այսօր հայաստանյան ընտանիքներում նշված սովորույթից որոշակի շեղում կա, ապա սիրիահայերի եռասերունդ ընտանիքում գլխավորն ավագ սերնդի տղամարդն է:

Երկրորդ գլուխը վերաբերում է սիրիահայերի ամուսնական ծիսահամալիրին: Այդ համայնքում հարսանեկան հանդիսությունը կրում է ավանդական տարրեր, սակայն ազդված է այլ մշակույթներից (առավելապես՝ արաբական):

Երրորդ գլուխը վերաբերում է սիրիահայերի ընտանեկան արժեհամակարգին: Այստեղ հատուկ ուշադրություն է դարձվել միջէթնիկ ամուսնություններին, որոնց նկատմամբ անհանդուրժողականությունը բավական բարձր է:

Վերը նշված էթնոսոցիոլոգիական և դաշտային ազգագրական հետազոտությունների շնորհիվ սույն գրքում առկա են 123 աղյուսակ ու 33 գծապատկեր, որոնց մեծ մասն առաջին անգամ է մտնում գիտական շրջանառության մեջ:

ՄԿՐՏՁՅԱՆ Ս.Ս.

Պատմական գիտությունների դոկտոր